

NTNU

Cicelie Vågnes Bunes

Hvordan har forestillingene om kjønn i lærebøker i samfunnsfaget forandret seg fra 1970-tallet til i dag?

FoU-oppgave i MGLU3511 Fordypning i samfunnsfag (5-10) (2022 VÅR)

Veileder: Yngve Skjæveland

Trondheim, vår 2022

Sammendrag

«Hvordan har forestillingene om kjønn i lærebøker i samfunnsfaget forandret seg fra 1970 til i dag?» er problemstillingen denne oppgaven skal forsøke å svare på. Den skal ta for seg hvordan kjønn fremstilles i samfunnsfaget nå kontra på 1970-tallet, hvilket skal gjøres ved hjelp av hermeneutisk tolkning og kvalitativ metode; nærmere bestemt lærebokanalyse. Bøkene som brukes i analysen er *Du og de andre* (1975) og *Relevans 9* (2021), som har et tidsspenn mellom seg på 46 år. Gjennom analysen og drøftingen med relevant teori, lovverk og innslag av statistikk, får man et innblikk i hvordan lærebøkene og samfunnsfaget som holdningsbærende fag speiler samtiden, også hva gjelder kjønns plass i samfunnet. Kjønn handler mer om identitet i dag enn det gjorde på 70-tallet, og endringene samfunnet har gjennomgått i denne perioden preger begge verkene. Bøkene har i sin helhet forskjellige fokusområder, og et perspektivskifte har skjedd. Den eldre boken tar for seg kjønnsroller og dets påvirkning på individ og det norske samfunn eksplisitt, mens den nyere omtaler kjønn mer i drypp gjennom hele boken. Dessuten er fokuset rettet mer globalt i den nye boken, og likestillingskampen i Norge omtales flere ganger som noe som hører fortiden til. Problematismen rundt kjønn og likestilling er forbeholdt forhold som preger jenter, ingen av bøkene tar opp problematikk som påvirker gutter.

Innhold

Sammendrag	1
Innledning	3
Teori	4
Hva er kjønn?	4
Hva er kjønnsroller og hvordan påvirker de et samfunn og omvendt?.....	4
Læreplanene	6
Metode.....	8
Kvalitativ metode	8
Hermeneutisk tolkning	9
Utvalg av datamateriale.....	10
Kritisk refleksjon rundt metodevalg.....	10
Resultater.....	11
Kjønn i eldre lærebok.....	11
Kjønn i nyere lærebok	14
Diskusjon.....	16
Sosiale og biologiske kjønn	17
Kjønns betydning i arbeidsliv og skolegang	18
Kjønns betydning i samfunn og familieliv	19
Kjønns betydning for identitet.....	21
Konklusjon	22
Referanseliste	23

«Hvordan har forestillingene om kjønn i lærebøker i samfunnsfaget forandret seg fra 1970 til i dag?»

Innledning

Formålet med denne oppgaven vil være å se på samfunnsfagets utvikling når det gjelder oppfatninger av kjønn, fra 1970-tallet frem til i dag. Dette skal foregå ved å se på hvordan lærebøker i faget har forandret seg i måten de behandler temaet kjønn. Grunnen til at jeg har valgt nettopp denne problemstillingen er at det gjennom disse årene har skjedd eksepsjonelt mye når det kommer til likestilling her til lands på relativt kort tid, og det vil derfor være interessant å se om dette er noe som gjenspeiler seg i samfunnsfaget. Samfunnsfaget er et fag som blant annet skal ha som funksjon å fungere holdningsbærende, altså er det god grunn til å tenke at det vil være en del forskjeller fra da til nå. Jeg er interessert i å undersøke nærmere hvordan samfunnsfaget snakker om kjønn, og om kjønnsroller spilte en åpenbar større rolle på 70-tallet. Med bakgrunn i dette vil oppgaven forsøke å besvare problemstillingen «Hvordan har forestillingene om kjønn i lærebøker i samfunnsfaget forandret seg fra 1970 til i dag?».

Jeg har i denne oppgaven valgt å gå for kvalitativ metode; nærmere bestemt lærebokanalyse, for å illustrere og tydeliggjøre forskjellene i hvordan man forholder seg til temaet kjønn og kjønns betydning i samfunnsfaget. Denne analysen vil være basert på to forskjellige lærebøker: *Du og de andre* (Lund, 1975) og *Relevans 9* (Heidenrich, Weider & Waage, 2021). Tidsspennet mellom utgivelsen av disse er altså 46 år, hvorav *Du og de andre* ble utgitt i en tid hvor kjønnsrollene hadde en annen betydning for datidens samfunn. *Relevans 9* er en svært ny lærebok, og har derfor forutsetninger for å kunne være en tydelig indikator på hvordan samfunnsfaget og den nye læreplanen skal behandle temaet kjønn i skolen. Det må dog understrekes at disse ikke kan regnes å være representative for alle bøker skrevet i samme tidsperiode, men de sier likevel noe om tiden de ble skrevet.

Oppgavens neste del vil ta for seg hva slags teori som skal ligge til grunne for denne oppgaven, deriblant *Det norske samfunn* som skal brukes for å følge Norges utvikling fra å

være et samfunn sterkt preget av kjønnsroller og -normer, til å bli et av verdens mest kjønnslikestilte land på relativt kort tid. Deretter skal jeg gå inn på hva slags metode jeg har valgt å bruke for å løse oppgaven på best mulig måte, for så å se på det jeg har analysert. Resultatene fra analysen vil komme etter, for siden å diskutere funnene fra analysen med relevant tidligere presentert teori. Til slutt vil det komme en slags oppsummering av funnene og konklusjon.

Teori

Hva er kjønn?

Begrepet «kjønn» på norsk kan deles i to. På den ene siden har vi biologisk kjønn, hvilket «viser til anatomiske kjønnsforskjeller» (Korsvik & Rustad, 2018, s. 6). Altså forskjellene som finnes rent fysisk mellom kropper av forskjellig kjønn. Transpersoner er mennesker som ikke identifiserer seg med sitt biologiske kjønn. I tillegg finnes mennesker hvor det biologiske kjønn er uklart. Slike tilfeller går under begrepet «interseksualitet». På den andre siden finner vi sosialt kjønn. Korsvik og Rustad skriver at man på norsk gjerne omtaler sosialt kjønn som kjønnsroller, da dette handler om normer og forventninger man i et samfunn tillegger kjønn (2018, s. 6). Dette omfatter det som anses i samfunnet som mannlig eller kvinnelig, eller feminint eller maskulint. Slike holdninger er dog stadig i endring, hvilket man har sett tydelig de siste tiårene hvor holdningsendringer har skjedd fort når det gjelder hvilke kvaliteter kjønn tillegges.

Korsvik og Rustad påpeker også at «skillet mellom biologisk og sosialt kjønn er ikke absolutt» (2018, s. 7). Med dette menes at det er vanskelig å skille mellom hva som faktisk er et resultat av biologi, hva som er et resultat av normer og sosialisering, og hva som eventuelt er begge deler. Her viser de til forskning som tilsier at ikke bare hjernen er ekstremt fleksibel, men at selv gener er tilpasningsdyktige. Altså er kjønn svært sammensatt, og det er vanskelig å si noe eksakt om hvilken betydning kjønn har for enkeltindividet.

Hva er kjønnsroller og hvordan påvirker de et samfunn og omvendt?

Kjønnsroller henger sammen med sosialt kjønn, som omtalt ovenfor. Kjønnsroller er normer og forventninger man har til et menneske, basert på deres kjønn (Korsvik & Rustad, 2018, s. 6). Store norske leksikon (Teigen & Svartdal, 2020) poengterer også at kjønnsroller i stor grad påvirker våre meninger og interesser. Når kjønnsroller ikke stilles spørsmål til eller utfordres tilstrekkelig, blir det etter hvert til et kjønnsrollemønster i samfunnet som videreføres og forsterkes.

Birkelund og Petersen (2016, s. 190) skriver at Norge sammen med de andre skandinaviske landene, er et av verdens mest vellykkede land når det kommer til likestilling i dag, ifølge FN. De påpeker også at utviklingen til å bli nettopp dette, har gått svært raskt. 1950- og 60-tallet har historisk blitt omtalt «husmorsamfunnet», fordi samfunnet på denne tiden bar tydelig preg av kjønnsroller og -normer, og da også et familieliv hvor mor holdt seg hjemme og utspilte sin rolle hovedsakelig innenfor husets fire vegger. Kjønnsrollemønsteret påvirket svært mye; alt fra familieforhold, arbeidsfordeling og karriereliv til hvordan samfunnets indre strukturer, maktfordelinger og så videre var bygget opp.

Birkelund og Petersen omtaler utviklingen Norge har sett i henhold til likestilling som «den stille revolusjonen» (2016, s. 191). Det «normale» på midten av 1900-tallet var heterofile ektepar, hvorav de gifte partene møtte svært ulike, men svært fastsatte forventninger og normer hva gjaldt sin rolle i ekteskapet. Kvinnen skulle passe barna hjemme og bedrive husarbeid og andre aktiviteter som et hjem krevde. Mannens plass var ofte utenfor hjemmet, da det ble forventet av mannen at han skulle forsørge sin familie. Dette var noe de færreste stusset over; det ble oppfattet som selvsagt kunnskap, slik normer gjerne gjør (Birkelund & Petersen, 2016, s. 192).

Samfunnet på 1950-tallet var det man kan beskrive som heteronormativt, og dette gjaldt også ekteskapet. Homofili var straffbart jamfør norsk lov frem til 1972, altså var heteronormativiteten også lovbestemt. Det har gått raskt fra å være ulovlig til å være akseptert og normalt. Med nye muligheter for parsammensetninger, har det også kommet til nye familiesammensetninger. Andersen (2013) skriver i «Fra kjernefamilie til stjernefamilie» om hvordan blant mange forskjellige faktorer sammen har resultert i at færre og færre lever såkalte kjernefamilier, og at flere nå er en del av familier med ikke-biologisk tilknytning. Dette på grunn av for eksempel legning, skilsmisser eller adopsjon. Denne utviklingen er

viktig å ta i betraktning for å forstå hvordan familiesammensetninger har forandret seg i løpet av de siste tiårene.

Det som dog er vanskelig å si er hvor vidt kjønnsrollene er basert på sosiologiske faktorer, biologiske faktorer eller om det er en blanding av flere faktorer. Dette henger sammen med det Korsvik og Rustad presenterer; kjønn er sammensatt (2018, s. 7). Det er svært vanskelig å skulle fastslå hvorvidt det i størst grad er kjønnsrollene som har satt kjønnene i ulike båser, eller om kjønnsrollene er et resultat av forskjellige kvaliteter hos kjønn.

Læreplanene

Læreplanene inneholder mål for opplæringen av barn og unge, og fra 1970-tallet til 2020-tallet har disse planene forandret seg flere ganger. Målene har dermed også forandret seg, og ligger til grunn når man skal utarbeide lærebøker. Lærebøkene skal tilfredsstillende målene læreplanene presenterer, og de er derfor viktige å forstå for videre kontekst og bakgrunn for de didaktiske valgene tatt i lærebøker.

«Vi kan anta at mye av det vi tror vi vet i dag, sannsynligvis er utdatert kunnskap i morgen», skriver Birkelund og Petersen (2016, s. 191). Samfunnsfaget har som formål å skulle lære elever om et samfunn og en verden som aldri slutter å utvikle seg. «Samfunnsfaget skal bidra til engasjement, kritisk tenking, skaparglede og utforskartrøng og byggja opp under haldningar og verdjar som toleranse, likeverd og respekt», skriver utdanningsdirektoratet på sine hjemmesider under «fagrelevans og sentrale verdjar» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Samfunnsfaget skal være et holdningsbærende fag, hvilket betyr at det må tilpasse seg holdningene samfunnet ønsker å fostre videre. Det står spesifisert i læreplanen at «likeverd», altså likestilling, skal være en fremtredende verdi i samfunnsfaget i dag.

Under «overordna del» i læreplanen står det at «likeverd og likestilling er verdjar som er kjempa fram gjennom historia, og som framleis må takast vare på og styrkjast» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Det presiseres dessuten at dette er noe skolen har ansvar for å sikre, ved å fremme holdninger og kunnskap som gjør dette mulig. I og med at samfunnsfaget er et holdningsbærende fag, vil det være grunnlag for å si at nettopp samfunnsfag har en særskilt stilling hva gjelder å styrke nevnte verdier.

I kompetansemålene for 10. trinn, finner vi flere mål som helt eller delvis handler om likestilling. Blant annet står det at elevene skal kunne «beskrive sentrale lover, regler og normer og drøfte hva konsekvenser brot på disse kan ha for den enkelte og for samfunnet på kort og lang sikt» (Utdanningsdirektoratet, 2020). Å kjempe for like rettigheter uavhengig av kjønn har krevd brudd på både lover, regler og normer, og normer påvirker menneskers holdninger og handlinger i stor grad, mer eller mindre bevisst. Å være så bevisst som mulig kan være svært viktig i dannelsesprosessen.

Et annet mål er at elevene skal kunne «reflektere over korleis identitet, sjølvbete og egne grenser blir utvikla og utfordra i ulike fellesskap, og presentere forslag til korleis ein kan handtere påverknad og uønskte hendingar» (Utdanningsdirektoratet, 2020). LK20 inneholder med andre ord mål som går på å forstå egen og andres identitet og å klare å kontekstualisere forståelsen.

«Reflektere over korleis menneske har kjempa og kjempar for endringar i samfunnet og samstundes har vore og er påverka av geografiske forhold og historisk kontekst» (Utdanningsdirektoratet, 2020) er et annet mål som går på å forstå samfunnet rundt seg, og da blant annet tar for seg å følge og forstå kampen for like rettigheter som både har pågått i lang tid og som fremdeles pågår. Dette ikke bare i Norge, men også globalt. Det å sette seg inn i ulike situasjoner og kontekster er noe elevene skal kunne når de går ut av ungdomsskolen. Å både stille og besvare spørsmål som hvorfor hendelser kunne skje nettopp da de skjedde; altså årsak-virkning.

I 1975 fulgte skolene det som kaltes *Mønsterplan for grunnskolen*, som kom i 1974. Under den generelle delen av Mønsterplanen, er det et eget punkt om «likestilling mellom kjønnene» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 23). Her står det blant annet at «jenter og gutter skal være likestilte i skolen». De går også nærmere og mer spesifikt inn på hva samfunnsfagets funksjon skal være når det kommer til å drive opplæring av elevene i likestilling og kjønn.

Det skrives tidlig i planen at «når barna begynner på skolen, har de fleste allerede bestemte oppfatninger om at visse egenskaper og visse interesser og oppgaver passer bedre til det ene kjønn enn til det andre» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 23). Dette er altså en type problematikk som er anerkjent at påvirker barn fra de er svært unge.

Når det kommer til hvilken funksjon spesifikt samfunnsfaget skal ha for å fremme likestilling, skriver de at «i heimkunnskap og samfunnskunnskap bør en gi et nyansert bilde av virkeligheten og gjennom saklig opplysning motvirke diskriminerende forestillinger.» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 23). De legger altså vekt på å vise mangfold, noe de senere også poengterer når de skriver at kjønn skal fremstilles variert, og at målet er at likestilling omsider skal oppleves som en selvfølgelighet. Først i høyere klassetrinn skal de ta opp likestilling og kjønnsforskjeller som egne temaer. Dessuten skal de også bruke «saklig opplysning» for å distansere elevene fra de holdningene de regner med at de kom til skolen med, og endre deres oppfatning av denne «normalen». Litt etter står det «i vår tid vil det være særlig aktuelt å understreke gutters og jenters felles ansvar for oppgavene i hjemmet.» (1974, s. 23), hvilket tydelig peker på den stille revolusjonen som allerede var godt i gang.

Mønsterplanen er noe mer spesifikk enn LK20. Den går tydelig inn på hvilke holdninger man regner med at elevene kommer til skolen med, og hvordan man i klasserommet skal arbeide for å eventuelt snu disse. LK20 er utarbeidet i en annen tid, hvor likestillingen har kommet lenger og likestilling nok for mange oppleves mer selvfølgelig enn på 70-tallet. Likevel er begge læreplanene tydelig på at man skal bygge opp under likestilling som en verdi, og samfunnsfaget er viktig for å oppnå nettopp dette.

Metode

Kvalitativ metode

Kvalitativ metode baserer seg på å undersøke begrenset antall, men mer detaljert og nyansert (Johannesen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 28). Ved bruk av denne metoden leter man etter kjennetegn og egenskaper i materialet som undersøkes, hvor målet er å finne mønstre. Det var denne typen metode jeg valgte gå for, og som jeg skulle bruke for å systematisk gå gjennom to lærebøker som har blitt brukt eller brukes i undervisning i samfunnsfag på ungdomstrinnet. Verkene som skulle analyseres er *Du og de andre* (Lund, 1975) og *Relevans 9* (Heidenrich, Weider & Waage, 2021). Disse bøkene skulle altså undersøkes og bearbeides, for så å tolkes. Jeg valgte kvalitativ metode fordi at denne metoden går mer i dybden, og at det nok er mer

hensiktsmessig å se grundig på færre lærebøker enn å så vidt skrape i overflaten på mange når min valgte problemstilling er såpass omfattende.

Da jeg skulle begynne å se på materialet, gikk jeg først gjennom begge bøkene systematisk, med fokus på å finne ut hvor og i hvilke sammenhenger det sto skrevet om kjønn og likestilling. Jeg noterte ned alt hvor ordene «kjønn», «likestilling», «jente», «gutt», «mann» og «kvinne» sto skrevet. Deretter forsøkte jeg å trekke paralleller mellom temaer som både den eldste og den nyeste læreboken tar for seg, for så å se på de momentene jeg bare fant i en av bøkene. Hensikten med dette var å tydeliggjøre forskjellene og likhetene jeg fant og å lage et slags system i det.

Hermeneutisk tolkning

Hermeneutisk tolkningsarbeid fokuserer på å finne mening i stoffet (Bratberg, 2021, s. 21). Dette handler både om å finne ut hva forfatter har prøvd å formidle, samt i hvilken kontekst den er skrevet og hva slags publikum det er for. Bratberg (2021, s. 17) skriver at «tolkningsarbeid innebærer at teksten analyseres i sin sosiale, samfunnsmessige eller idéhistoriske kontekst». Altså kan man ikke analysere disse bøkene uten å anerkjenne at tiden de er skrevet på er en påvirkende og mulig fremtredende faktor for det ferdige produktet. Dette gjelder også hvordan skolen som institusjon var og er bygd opp, og hvilke lover og regler som styrte og styrer norske elevers skolegang. Dette være seg læreplaner eller for eksempel hemmende lovverk som undertrykker marginaliserte grupper.

Også hvilket publikum teksten er skrevet for er som nevnt av viktighet (Bratberg, 2021, s. 19). Begge verkene som skal analyseres er lærebøker skrevet for elever ved ungdomstrinnet, men en gjennomsnittlig ungdomsskoleelev på 70-tallet og en gjennomsnittlig ungdomsskoleelev nå krever og forventer ikke nødvendigvis det samme av en lærebok. Ei heller gjør lærer det. Dette henger også sammen med hvordan læreplaner og lovverk har forandret seg, på samme måte som samfunnet har endret seg. Det vil for eksempel være naturlig å snakke om seksualitet og kjønnsidentitet på en helt annen måte nå enn på 70-tallet, da dette ikke var et tema som ble håndtert i offentligheten i særlig grad. Bevissthet rundt kontekst er særs viktig ved analyse av lærebøker fra forskjellige tider.

Utvalg av datamateriale

Planen var originalt å bruke samfunnsfagboken som ble brukt på skolen jeg skulle være i praksis hos, men der hvor jeg hadde min praksis var de i ferd med å skifte ut samfunnsfagbøkene sine, og hadde enda ikke fått de nye de hadde bestilt. De gamle som da ble brukt var fra tidlig 2000-tall, og vil derfor på mange måter være noe utdaterte, samt følge den gamle læreplanen. Derfor valgte jeg i stedet å bruke samfunnsfagboken *Relevans 9* som ligger ute på Gyldendals nettsider. Denne er skrevet i 2021, følger den nye læreplanen og har gode forutsetninger for å være et godt utgangspunkt for en analyse av samfunnsfagbøker i dag.

§ 9-4 i opplæringslova sa lenge at «lærebøker som blir brukte i skolen ... vere godkjende av departementer. Departementet kan gi nærmare forskrifter» (Regjeringen, 1999-2000). Frem til 2000 måtte lærebøker godkjennes av et felles departement, hvilket betyr at lærebøker som ble publiserte og brukt da var noenlunde like i innhold og i hva som ble vektlagt. Lærebøker publiserte nå er annerledes oppbygd, og forfattere og forlag står i større grad friere til å velge innhold selv. Altså vil det ofte være større variasjon mellom bøkene publiserte i nyere tid, enn i bøkene publiserte før tusenårsskiftet.

Kritisk refleksjon rundt metodevalg

For det første er det som nevnt tidligere bare to bøker som er blitt analyserte i denne oppgaven, hvilket betyr at disse ikke nødvendigvis er fullstendig representative for alle lærebøker i periodene de er skrevet i. Likevel tenker jeg, som utdypet under forrige underoverskrift, at de utvalgte bøkene har grunnlag for å være gode representanter for lærebøker skrevet rundt samme tid. Målet er likevel ikke at bøkene skal være representative for alle lærebøker, da dette er en kvalitativ analyse av to bøker, og verken bør eller kan generaliseres.

Før jeg i det hele tatt begynte å se på bøkene, hadde jeg forventinger til hva jeg kom til å finne. Jeg var for eksempel ganske sikker på at det kom til å være tydelige forskjeller på hva det ville stå om kjønnes funksjoner i et samfunn i de to bøkene, og hadde nok en forventning om at den eldre boken ville være mer bastant i det som sto skrevet om kjønnsroller. Av den nyere forventet jeg at den inneholdt flere nyanser, i tillegg til å

inkludere sosialt kjønn og identitet. I det hele tatt forventet jeg at den nyere kom til å samsvare mer med mine egne meninger og holdninger, enn den eldre.

Mine forventninger var nok mer eller mindre med i min underbevissthet mens jeg analyserte begge bøkene, hvilket kan ha vært med på å forme mine oppfatninger av det jeg har funnet. Likevel har jeg vært bevisst på at bøkene stammer fra forskjellige tidsperioder, og at særlig den gamle sannsynligvis ville oppfattes som utdatert på flere områder, deriblant kjønnsteori. Dette fordi det har skjedd såpass mye i tidsspennet mellom bøkens utgivelser når det gjelder kjønnsteori, samt hvordan man som samfunn snakker om kjønn i det hele tatt og hva kjønn har å si på individsbasis. Til tross for dette har jeg vært bevisst på at mine egne forventninger ikke skal hemme analysen.

Resultater

Presentasjonen av funnene fra analysen av lærebøkene vil ikke ha en tydelig tematisk oppbygning, da det var svært ulikt både i hvordan bøkene var oppbygde, og når i bøkene det sto skrevet om kjønn. I den nyere var det mer i små drypp gjennom hele boken, mens det i den eldre var det en tydelig gitt del av boken som var viet til å behandle temaet. Bøkene har forskjellige fokuspunkter, og det ville derfor blitt mindre strukturert og betraktelig mer tidskrevende dersom resultatene skulle blitt presenterte tematisk.

Kjønn i eldre lærebok

Du og de andre: samfunnskunnskap for grunnskolens ungdomstrinn ble utgitt i 1975, hvilket vil si at skiller nesten 50 år mellom den og den nye samfunnsfagboken, *Relevans 9*, som skal brukes i denne oppgaven.

Denne boken er utformet annerledes enn *Relevans 9*, når det kommer til hvordan den behandler kjønn som tema. Under kapittelet «Ung i dag», er siste halvdel av kapittelet viet til å spesifikt omhandle kjønn, kjønnsroller og hvordan disse påvirker både individ og samfunn. Også kapittelet «Ungdom og yrke» tar for seg kjønnsforskjeller; da spesifikt innen arbeidsmarked og skolegang.

På side 45 står det om Tone som kjører lastebil, og det understrekes tydelig at dette var svært uvanlig på denne tiden. Her står om kjønnsroller og -forventninger, og at «mange» tenker at «det ene kjønn» har kvaliteter som passer bedre til noen yrker enn «det andre kjønn» (Lund, 1975, s. 45). De sammenligner menn og kvinner som tilpasser seg kjønnsrollene, med skuespillere som tilpasser seg og gjør seg klar til å spille en rolle i et skuespill. De skriver også at kjønnsroller påvirker oss «kanskje mer enn noe annet», og at både væremåte og karriere påvirkes sterkt av kjønn. «Kjønnsrollene griper inn på så mange områder at vi snakker om et kjønnsrollemønster i samfunnet vårt» (Lund, 1975, s. 45).

På side 46 finner vi en tabell. Denne tabellen inneholder resultatene av en spørreundersøkelse med formål om å avdekke ungdomsskoleelevers holdninger til kjønn og kjønnsroller. Elevene er fra åttende og niende trinn ved Ytrebygda skole, en skole i Bergen (Lund, 1975, s. 45-46). Disse har svart på hvorvidt de er enige i diverse påstander om kjønnsroller. Funnene fra denne viser at elevene, men da særlig guttene mener at kvinner og menn har svært forskjellige kvaliteter og funksjoner. De har sterke meninger om hvorvidt ting er «kvinnelige» eller «mannlige» og hva som hører til de forskjellige kjønn. Eksempelvis er 22 av 30 mannlige elever i både 8. og 9. klasse enig i at «Kvinner har bedre evner enn menn til barnestell og husarbeid». Til sammenligning svarer bare 7 av 30 jenter på 8. trinn og 13 av 30 jenter på 9. trinn at de er enige i dette. 27 av 30 gutter i 8. klasse og 24 av 30 gutter i 9. klasse er dessuten enige i at «Gutter er mer egnet til teknisk og mekanisk arbeid enn jenter» (Lund, 1975, s. 46). Her er 12 av 30 jenter på 8. trinn og 13 av 30 på 9. trinn enige. En generell trend i svarene er altså at guttene, uavhengig av trinn, tillegger kjønnene egenskaper i større grad enn deres kvinnelige medelever. Paradoksalt nok svarer flesteparten av elevene, uavhengig av kjønn og klasse, at de er enige i at «kvinnen og mannen bør dele ansvaret likt for økonomi, barn og stell av hjemmet».

Lenger nede på side 46 står det om de biologiske forskjellene som finnes mellom kvinner og menn, og det presiseres dessuten at disse ikke er absolutte. På side 47 stilles det spørsmål til hvorvidt kjønnsroller påvirker oss, eller om det er vi som påvirker kjønnsroller, ettersom rollene forandres og kan være både geografisk og kulturelt betingede. Her under tilhører underoverskriften «Kjønnsrollene er ikke medfødt, men innlært» (Lund, 1975, s. 47). Det understreker også at det heller ikke finnes noen forskjeller i intelligens mellom kjønnene, og at man ikke har kunnet bevise at «typisk kvinnelige» eller «typisk mannlige» egenskaper er

nedarvede. På samme side står det at kjønnsrollene påvirker kvinner i større grad enn menn, men denne setningen bygges ikke umiddelbart videre på.

Figurene på side 48 har noe forskjellige funksjoner, men viser alle forskjeller mellom kjønnene i arbeidsliv og skolegang. Den øverste figuren på siden viser hvilke linjer menn og kvinner velger ved fag- og yrkesskoler. De to figurene under viser fordelingen ved sykehus og i butikker, og hvordan kjønn er fordelt mellom yrkene på disse arbeidsplassene (Lund, 1975, s. 48-49). Den siste, på side 49, illustrerer kjønnsfordelingen i skolen som arbeidsplass. Uifra disse figurene kan vi se at det er et overveldende flertall menn i lederposisjoner og i de best betalte jobbene. Eksempelvis er det flest menn som er leger og flest kvinner som er sykepleiere, og flest kvinner som underviser i de lavere trinnene på skolen. Dessuten er det desidert flest kvinner som går «skoler for husstell» og «helsestell/sosialt arbeid» (Lund, 1975, s. 48). Den viser også at kvinner går oftere på «skoler for husstell», samt omsorgsykker.

Videre på side 49 finner vi underoverskriften «Hvordan skapes kjønnsrollene?» (Lund, 1975, s. 49). Her står det om at barna får et mer eller mindre bevisst forhold til sitt eget kjønn og hva det innebærer allerede når de er rundt tre år gamle. Lund skriver at barna «skjønner» kjønnsrollene, i den forstand at barna innretter seg etter hvert etter rollene de ser foreldrene har. Eksempelvis står det «den lille gutten «skjønner» at farens oppgave som regel ligger utenfor hjemmet, mens den lille jenta «skjønner» at morens oppgave som regel ligger innenfor hjemmets fire vegger» (Lund, 1975, s. 49). Roller som er voldsomme og farlige tilhører menn. Dette være seg politi eller politiets rake motsetning: forbryter.

På side 50 stilles det spørsmål ved hvorvidt jenter og gutter oppdras på samme måte. Også her er det treårsalderen som trekkes frem som tiden gutter og jenter begynner å opptre forskjellig. Gutter blir i denne alderen mer aggressive overfor andre, står det. Visere står det om et forskningsprosjekt som gikk på å undersøke hvordan mødre oppdro barna sine. Det man fant ut gjennom dette var at gutter oftere fikk mer fysisk straff, mens jentene ble straffet i form av skjenn og avvisning. Straffen ble foretatt av forelderen av samme kjønn, presiseres det. Altså straffet fedre sine sønner og mødre sine døtre. Dessuten ble ikke jentene oppfordret til å ta igjen med samme mynt dersom noen var fysiske mot dem (Lund, 1975, s. 50).

Videre står det litt om hvilke andre faktorer som påvirker kjønnsrollene og fostrer dem videre. Massemedier og reklame trekkes frem, da meninger både avspeiles og påvirkes av nevnte

faktorer. Lund peker også på språk og vokabular som påvirkende faktorer, da ved at man for eksempel sier «være sin egen herre», «mannsterke» og å «manne seg opp» (Lund, 1975, s. 51). «Mann» blir altså brukt svært ofte sammenlignet med «kvinne» i dagligdags tale og gir gjerne positive assosiasjoner. Til slutt finner man på side 62-63 en slags kjapp oppsummering av kapittelet. Her står det at man ser at kjønnsrollene er i endring, og at ny teknologi gjør det enklere for kvinner å ta del i yrker som tidligere ble regnet som «mannsykker».

Kjønn i nyere lærebok

Relevans 9 har ikke et spesifikt kapittel som behandler temaet kjønnsroller eller kjønn; man finner i stedet flere steder i boken som omhandler kjønnsforskjeller og diskriminering både historisk og i dag. På side 59 (Heidenreich et al., 2021) står det litt om normer, lover og etikk, og da blant annet kort om hvordan kjønnsrollene har forandret seg. Eksempelet de tar i bruk for å illustrere dette er at det før ikke gikk an at jenter kjørte truck og gutter jobbet i barnehage, men at dette nå oppleves som normalt. Her poengteres det også at det ikke er slik overalt i verden, og at det i noen samfunn er svært strengt kjønnsdelt også i dag.

Videre finner vi et kapittel som behandler Norge i krig, og tar da med motstandskvinner og kvinners posisjon og funksjon under andre verdenskrig (Heidenreich et al., 2021, s. 116-117). Også hvordan jenter, såkalte involverte med tyskere ble behandlet etter krigen er beskrevet et par sider etter. Selv om de ikke hadde brutt lover, ble både de og eventuelle barn av jentene straffet og mobbet i årevis etterpå.

På side 150, under kapittelet «Levekårene i verden», finner vi en liten faktaboks med overskriften «VITE MER: Jenter må få gå på skole» hvor står om at jenter oftere enn gutter ikke får gå på skole, og litt om hvorfor det er slik. Det forklares med «gammeldagse meninger» rundt kvinners posisjon og funksjon i samfunnet, og at noen mener at «husmødre trenger ikke utdanning». Dette i tillegg til at mange jenter fra fattige familier blir nødt å passe småsøsken eller egne barn fra tidlig alder, på grunn av manglende ordninger i henhold til barnepass (Heidenreich et al., 2021, s. 150).

På side 160-161 står det om «Norges første seksualopplyser» (Heidenreich et al., 2021). Dette handler om Oslo-kvinnen Katti Anker Møller, og hennes kamp for mer kunnskap rundt blant annet seksualitet, graviditet og abort på tidlig 1900-tall. Her står dessuten om hvordan kvinner

ikke kunne vinne på denne tiden dersom de ble gravide utenfor ekteskap: et uekte barn kunne på mange måter ødelegge livet ditt, men det samme kunne det å foreta en abort, hvilket var både ulovlig og dessuten sterkt sett ned på dersom det ble oppdaget.

På side 165 står det om kvinner i India som ved å la seg sterilisere fikk muligheten til å motta økonomisk premie av staten, og hvorvidt dette var et prosjekt som kan etisk forsvares, selv om formålet overordnet sett var å forbedre levevilkårene på landsbasis. Det kritiseres dessuten at det var kvinner som ble steriliserte, når det både er enklere, raskere og mindre komplikasjoner ved mannlig sterilisering. Her står også om å opplyse befolkningen på generelt grunnlag og om hvordan dette vil påvirke kvinners liv og rettigheter. De viser da til Bangladesh som et eksempel på hvor opplysningskampanjer, helsehjelp og vaksiner har senket fruktbarhetstallet og bedret levevilkårene i landet betraktelig (Heidenreich et al., 2021).

På side 205 er det en innledning til nytt kapittel, hvor de maler et bilde av hvordan en perfekt verden kan se ut i 2030. Alle bærekraftsmål er nådd, og det finnes ingen krig og nød rundt om i verden. Et annet moment de da blant annet peker på, er spesifikt at det er like muligheter mellom kjønnene. Dette løftes altså frem som et ideal på samme måte som fred og bærekraft.

På side 241-243 skriver de om kjønnsidentitet og seksuell identitet. Dette er en underoverskrift under et kapittel som heter «Vi er alle forskjellige» (Heidenreich et al., 2021, s. 240). Her kan man lese om forvirring og utforsking rundt og av egen kjønnsidentitet, seksuell identitet og identitet generelt, samt sine verdier og hvordan man påvirkes av andre faktorer som religion og etnisitet. For å illustrere at Norge er et land med stort mangfold, bruker de en av kongens taler fra hagefesten i 2016 hvor han blant annet talte om hvor forskjellige nordmenn er og hva det er nettopp alle forskjellige innbyggere som er med på å gjøre Norge til hva det er.

På side 249, under kapittelet «Like rettigheter og muligheter» (Heidenreich et al., 2021, s. 248), skriver de om avtaler, regler og lover, både internasjonale og nasjonale, som har som funksjon å beskytte minoriteter. FN betegner kvinner som en mer sårbar gruppe, gjennom FN-konvensjonen for kvinner, på samme måte som for mennesker med eksempelvis forskjellig hudfarge, etnisitet eller funksjonsnedsettelse. På neste side står det litt om likestillings- og diskrimineringsloven i Norge, som berører også kvinner.

Det er tydelige forskjeller mellom når boken velger å bruke ordet «jenter» og når de bruker ordet «kvinner». «Damer» brukes aldri. «Kvinner» brukes i historiske sammenhenger, som når det skrives om hvordan verdenskrigene resulterte i mange enker. Også ved statistikk og demografi. Jenter brukes oftere når det er snakk om fremtid; kanskje for å appellere til de unge jentene som leser boken?

Gutter og/eller menn nevnes bare når det er snakk om jenter *og* gutter. Der finnes ingen kapitler eller momenter som går spesifikt inn på hvilke problemer gutter støter på, som ikke affekterer jenter også eller i like stor grad. Ingen utfordringer løftes frem. Dette kan kritiseres basert på mye forskjellig statistikk.

Diskusjon

«Hvordan har forestillingene om kjønn i lærebøker i samfunnsfaget forandret seg fra 1970-tallet til i dag?» er problemstillingen oppgaven skal forsøke å besvare. Dette skal videre gjøres gjennom ulike temaer og perspektiver. Jeg skal undersøke hva de forskjellige bøkene skriver om kjønn og kjønnsroller, og flette dette sammen med teorien. Funnene skal dessuten gjennom hermeneutisk tolkning kontekstualiseres i lys av samfunnsstrukturelle forandringer som har funnet sted i løpet av de siste tiårene, samt nytt aktuelt lovverk.

Likestillingsombudet ble opprettet i 1972 (Birkelund & Petersen, 2016, s. 190), hvilket i seg selv tilsier at kjønnsrollemønstrene var i ferd med å bli utfordret på også et samfunnsstrukturelt plan. Samme året ble homofili avkriminalisert, hvilket åpnet opp for flere parkonstellasjoner enn tidligere. *Du og de andre* (Lund, 1975) anerkjenner flere steder i boken at samfunnet er i endring og at kjønnsrollene til stadighet utfordres og utvides. Likevel er den fortsatt skrevet i en tid hvor kjønnsroller påvirket mye, på svært mange områder. En slags sosial kontroll basert på stereotyper og et fastsatt kjønnsrollemønster, gjorde det utfordrende å bevege seg utenfor hva som ble oppfattet som normalt. Dette være seg på arbeidsmarkedet, i hjemmet eller å utforske sin egen identitet, altså selv på individsbasis.

Du og de andre og *Relevans 9* har i sin helhet noe ulike fokus. Den eldre boken har lagt fokuset i mye større grad på det nære og lokale, derav kjønnsroller og deres påvirkning spesifikt i det norske samfunnet da den ble skrevet. Den nyere boken har et noe bredere fokus,

på den måten at den behandler saker som angår kjønn globalt i tillegg til nasjonalt. Blant annet står det om kvinner i India og hvordan kvinnekroppen ble et verktøy for å bedre levestandarden i landet, og om skjevfordelingen mellom kjønnene, særlig i utviklingsland, hva gjelder skolegang. Det står generelt sett mer om hvordan det kan være å være kvinne i andre samfunn og kulturer, men ikke mye eller utdypende heller i denne. Den eldre boken nevner riktig nok at kjønnsroller forandrer seg avhengig av kultur og geografi, men eksemplifiserer ikke dette videre.

Språkbruken er generelt litt annerledes i de forskjellige bøkene. Språket er mer bastant i den eldre enn i den nye. Innholdet presenteres og fremstilles i større grad som selvfølgelig i den eldre, mens den nye er noe mer undrende. I *Du og de andre* står for eksempel ting som at barn «skjønner» rollene de skal la seg forme av, og at kjønnsroller påvirker kvinner mer enn menn. Den nye har et mer undrende språk, i den form av at de bruker «kan» ofte og reflekterer hyppig, særlig i sosiologiske sammenhenger. I den nye er det dessuten en tydelig forskjell mellom når forfatterne skriver om «kvinner» og når de skriver om «jenter». «Kvinner» blir gjerne brukt i historiske sammenhenger. «Jenter» blir brukt når det er snakk om fremtiden, mulig for å appellere til den unge leseren.

Sosialt og biologisk kjønn

Det biologiske kjønn omhandler anatomiske forskjeller mellom menn og kvinner, mens sosialt kjønn handler om sosiale normer, kjønnsroller og forventinger man stiller til noen basert på kjønn, skriver Korsvik og Rustad (2018, s. 6). I *Du og de andre* er det ingen problematisering av selve kjønnsbegrepet. Denne boken går ut fra at biologien alene bestemmer hvilket kjønn du er. Den påpeker at det finnes variasjoner i hvordan forskjellige kvinner og forskjellige menn ser ut rent fysisk, men det er aldri diskusjoner om hvor vidt alle passer inn i en av de to kategoriene utdelt fra fødsel av. Som de skriver, er noen menn mindre og mer «feminine», mens noen kvinner er større og mer «maskuline» (Lund, 1975, s. 47). De poengterer også at det er vanskelig å si hvilke personlige egenskaper som tilhører de ulike kjønnene, da kjønnsroller påvirker kjønnsoppførsel, personlighet og væremåte i svært stor grad. Verken interseksualitet eller transseksualitet er dog nevnt, og kategoriene mann og kvinne virker å være absolutte.

I *Relevans 9* er der som nevnt skrevet om kjønnsidentitet og hva dette kan bety. De skriver om at noen mennesker føler seg som kjønn de er født med biologisk og noen ikke, noen som flere kjønn og noen som ingen kjønn. Altså at biologien ikke nødvendigvis samsvarer med individets identitetsfølelse (Heidenreich et al., 2021, s. 240). Biologien er generelt sett av mindre viktighet i denne boken enn den eldre, en persons kjønnsidentitet behøver ikke stemme overens med det anatomiske for å fortsatt ha betydning. Både biologisk og sosialt kjønn er tatt med i denne boken. I historisk kontekst er det naturlig nok stort sett tydelig at det er biologiske kvinner det handler om når det står om kvinner. Den favner dessuten mer globalt enn den eldre boken, og når det står om kvinner andre steder i verden handler det ofte om problematikk rundt reproduksjon, og da også om kvinner i biologisk forstand. Kjønn er dog mindre fremtredende i sin helhet i denne boken.

Kjønns betydning i arbeidsliv og skolegang

Temaet om et kjønnsdelt arbeidsmarked og skole blir behandlet noe annerledes i *Du og de andre* og *Relevans 9*. I førstnevnte bok kan man ganske tidlig i kapittelet som tar for seg kjønnsroller, lese om en kvinne ved navn Tone som kjører lastebil (Lund, 1975, s. 45). Videre finner man også et utklipp fra en avis som har skrevet om henne og hennes utradisjonelle yrkesvalg, og det understrekes hvor uvanlig det er at en kvinne driver med dette. Selv om det på samme side står om forventninger til kjønn, og at «noen» tenker det er rart å velge utradisjonelt, er det fortsatt tydelig at den generelle holdningen til dette er at det er noe unormalt i det. Det poengteres for eksempel at hun tross sitt kjønn er dyktig i hva hun driver med, hvilket insinuerer en holdning om at hennes kjønn ikke egentlig passer i slikt arbeid.

Relevans 9 skriver forholdsvis lite om arbeidsmarkedet, men det står nevnt at det «før i tiden» var rart å velge kjønnsmessig utradisjonelle yrkesveier, men at det nå ikke lenger oppfattes slik (Heidenreich et al., 2021, s. 59). Utviklingen blir med det synlig. Fra at den eldre boken oppfatter utradisjonelle yrkesvalg som uvanlig nok til at tilfellet får mediedekning, til at den nye kun omtaler temaet med en setning, som attpåtil plasserer dette som noe som hører fortiden til. Et av målene i Mønsterplanen fra 1974 (Kirke- og undervisningsdepartementet) var å sørge for at likestilling mellom kjønn skulle oppleves som noe selvfølgelig. Forskjellen mellom bøkene kan vise at man som samfunn er på rett vei i henhold til dette målet.

Figurene på side 48 og 49 i *Du og de andre* har som funksjon å vise frem kjønnsfordelingen på arbeidsmarkedet. Figuren viser at mange kvinner velger å gå «skoler for husstell», hvor de utgjør majoriteten med 98%. En annen figur viser markant overvekt av kvinner kontra menn i sykepleieryrket og motsatt innenfor legeyrket. For kontekst, er ifølge statistisk sentralbyrå fremdeles bare drøye 20% av ansatte i helsesektoren menn (SSB, 2021). Statistikk viser dog at dette er i endring. Figuren viser også at da boken ble skrevet, var bare drøye 12% av legene ved norske sykehus kvinner, mens nå utgjør kvinner hele 47% av norske leger (SSB, 2020). Generelt sett er dessuten de aller fleste norske kvinner i yrkesaktiv alder i arbeid nå, hvilket står i sterk kontrast til 70-tallets husmorsamfunn.

Statistisk sentralbyrå skriver også at det helt siden 1993 har vært flere og flere kvinner enn menn som tar høyere utdanning, hvilket også på sikt kan være ugunstig for likestillingen, da det skaper et betydelig akademisk gap mellom kjønnene (SSB, 2020). *Relevans 9* oppleves å ha et fokus som tilsier at Norge er kommet så langt som mulig i likestillingskampen, og ikke lenger behøver å være like bevisst. Denne statistikken taler imot denne forestillingen. Ubalanse hemmer likestilling, uavhengig av hvilket kjønn som henger igjen i utviklingen. Dette står det dog ingenting om i den nye læreboken.

Kjønns betydning i samfunn og familieliv

Som Birkelund og Petersen (2016) skriver, skjedde det svært mye rundt midten av 1900-tallet. 50- og 60-tallet har blitt omtalt som storhetstiden for «husmorsamfunnet», og var en periode med meget tydelige fastsatte roller for hvert kjønn. Det vil si at en bok fra 1975 må kunne forventes at skal bære preg av dette, selv om den raske utviklingen mot et mer likestilt samfunn var i gang. Kjønn hadde en tydelig påvirkning på hvordan samfunnet var bygget opp og fungerte, og kjønnsrollemønsteret var til stede på de fleste områder i et menneskes liv.

I den eldre boken står det at mors posisjon i stor grad var forbeholdt hjemmet, mens far i hovedsak utspilte sin rolle utenfor hjemmet. Det står skrevet spesifikt i den eldre boken at de farlige og voldsomme rollene utenfor hjemmet tilhørte menn. Dette står i kontrast til når den nye boken eksempelvis tar for seg andre verdenskrig. Her står det konsekvent om både menn og kvinner under krigen og motstanden de ytte (Heidenreich et al., 2021, s. 117). Det finnes ikke noe om andre verdenskrig i *Du og de andre*, men basert på at det står at de voldsomme

og risikofylte rollene var for menn, vil det være rimelig å anta at motstandskvinner i så fall ikke hadde fått like stor plass i denne boken.

I *Du og de andre* står det at barn allerede fra de er svært unge «skjønner» kjønnsrollene og innretter seg etter dem (Lund, 1975, s. 49). Barna hermer etter sine foreldre, og kjønnsrollemønsteret får så fortsette i nettopp samme mønster. Flere faktorer peker på at denne hermingen ikke lenger er like selvfølgelig. I tillegg til at kjønnsrollene ikke lenger er like fremtredende i dag, er man også på vei mot et samfunn preget av individualisme, et perspektiv med nettopp individet i fokus (Tranøy, 2019). Barn hermer ikke nødvendigvis etter sine foreldre og går i deres fotspor, da identitet og individualitet har fått en viktigere posisjon i folks liv. Et fokus med individet i sentrum kan tenkes å åpne for flere veier da nevnte veier ikke lenger nødvendigvis skapes kollektivt.

Homofili ble avkriminalisert i 1972, men heteronormativiteten preget og preger fremdeles samfunn og samliv i stor grad. Som nevnt i forrige avsnitt står det i den eldre boken at barn hermer etter sin forelder av samme kjønn. Etter kjønns sammensetningene i et par offisielt ble gjort mulige å forandre på, er ikke det lenger en selvfølge at et barn har to foreldre av ulikt kjønn. I «Fra kjernefamilie til stjernefamilie» (Andersen, 2013) står det om flere ulike familiesammensetninger, alt fra å ha to foreldre av samme kjønn, til å være adoptert eller i en familie med stepforelder. Barn har altså ikke nødvendigvis en forelder av samme kjønn å se opp til, ei heller er det noen selvfølge at barnet ønsker det samme for seg selv nå som samfunnet beveger seg i en individualistisk retning.

I boken står det spesifikt at kjønnsrollene påvirker kvinner i større grad enn de påvirker menn. Dette kan begrunnes med at rollene for kvinner var mye smalere på denne tiden og begrenset kvinner i større grad enn menn, som hadde en friere rolle utenfor hjemmet. Likevel er ikke kjønnsrollene bare gunstige heller for menn. Den eldre boken tok for seg at språk har makt, og trakk blant annet frem «å manne seg opp» som eksempel på kjønnsrollebasert språk. «Å manne seg opp» har i lang tid vært et utsagn brukt for å få særlig guttebarn til å legge lokk på følelser og ikke vise seg sårbare. Denne machokulturen har vist seg mulig skadelig, også for menn. Folkehelseinstituttets rapport fra 2018 viste at dobbelt så mange kvinner som menn søkte hjelp for lettere psykiske plager, til tross for at menn og kvinner har samme forekomst for alvorlige psykiske lidelser (s. 30). Alkoholisme, som gjerne forklares som et symptom på andre plager, forekommer dobbelt så hyppig hos menn som hos kvinner, hvilket kan tolkes

som en indikator på at menn håndterer psykisk uhelse på andre måter enn kvinner. Videre står det at selvmordsraten er over dobbelt så høy for menn som for kvinner i Norge; en statistikk som de siste tiårene har jevnet seg ut (Folkehelseinstituttet, 2018, s. 120).

Det er mange steder i løpet av begge bøker hvor det står om kvinner som sårbar gruppe. Begge nevner at FN har klassifisert kvinner som nettopp sårbar gruppe, og at det finnes lovverk, samt en konvensjon, som er spesielt rettet for å beskytte kvinner. I den nye læreboken står det også om lovverk i Norge som har samme formål, som likestillingsloven og diskrimineringsloven. Man finner eksempelvis ingenting om det som er nevnt i tidligere avsnitt: om gutter som presterer betydelig dårligere enn sine klassekamerater av motsatt kjønn, eller om menns psykiske uhelse. Ingen av bøkene tar opp problematikk som angår spesifikt gutter eller menn.

Kjønns betydning for identitet

Bøkene er noe forskjellige i måten de tar for seg kjønnsidentitet. De bærer begge preg av periodene de er skrevet i, og den gamle har derfor smalere rammer for hva det vil si å være et kjønn. Den nye har fokus på sosialt kjønn, transseksualitet og flytende kjønnsidentitet, og litt om hva kjønnsidentitet og problematikk rundt egne følelser rundt eget kjønn kan ha å si for enkeltindividet. Over svært lang tid har spesifikke trekk og væremåter blitt koblet til kjønn. Såpass at i den eldre boken nevnes det at å forsøke å passe inn i en kjønnsrolle, kan sammenlignes med skuespillere i et skuespill (Lund, 1975, s. 45). Særlig smale kjønnsroller kan resultere i nettopp at samfunnsmedlemmer tvinges til å spille en rolle. Korsvik og Rustad (2018) påpeker dog at det er vanskelig å si sikkert hva som er et resultat av kjønnsroller og hva som er biologiske forskjeller. Altså at det er utfordrende å si i hvilken grad mennesker av et kjønn har påvirket kjønnsrollene, eller kjønnsrollene har påvirket mennesker.

I den nyeste boken er det som nevnt skrevet om både kjønnsidentitet og seksuell identitet. Dette er ikke et tema i det hele tatt i den eldste boken, da sosialt kjønn ikke ble anerkjent eller snakket om på tiden den ble skrevet. «Transseksualisme», altså å føle seg som et annet kjønn enn det man ble født som rent anatomisk sett, var regnet som en sinnssykdom frem til 2013 (van der Ros & Benestad, 2021). Når det er snakk om kjønn i den eldste boken er det kun biologisk kjønn. En egen underoverskrift tar for seg biologiske forskjeller mellom kvinner og menn, hvor de beskriver menn som fysisk større enn kvinner. De påpeker dog som nevnt at

noen kvinner er større og sterkere enn andre, og at noen menn har en fysikk som er mindre og mer «feminin». I dette avsnittet stiller forfatteren spørsmål ved hvor vidt disse forventningene er med på å forsterke disse fysiske forskjellene mellom kjønnene, fordi menn streber etter å bli større og sterkere for å passe inn i et ideal.

Konklusjon

Så hvordan har forestillingene om kjønn i lærebøker i samfunnsfaget forandret seg fra 1970-tallet til i dag?

Bøkene har noe ulike fokusområder. *Du og de andre* har et eget kapittel som tar for seg kjønnsroller og hva disse betyr. *Relevans 9* har på sin side ikke noe spesifikt kapittel som tar for seg denne problematikken, men omtaler kjønn på en annen måte. Den eldre boken bærer preg av tiden den er skrevet i, i likhet med den nye. Den nye boken er påvirket av et voksende fokus på individet og identitet, og har generelt sett lite fokus på kjønn og kjønnsroller spesifikt. Det virker å ha skjedd et skifte i perspektiv, hvor den nye boken ser på kjønnsforskjeller og likestilling som et globalt problem, heller enn nasjonalt eller lokalt. I stor grad er ikke dette et tema som behandles, mulig fordi den generelle opplevelsen er at likestilling ikke lenger er noe man aktiv må jobbe for i det norske samfunn, og at det heller oppfattes som en selvfølge. Altså problematiseres heller likestillingsspørsmålet i andre deler av verden, hvor likestillingskampen har en lengre vei å gå.

Den eldre boken er mer bastant i sine påstander og refleksjoner, hvilket også gjenspeiler seg i hvordan den behandler temaet kjønn. Den omtaler kjønn som noe absolutt og er noe firkantet i sin fremtoning, i forhold til den mer reflekterende og undrende innfallsvinkelen til den nye. Begge bøkene tar opp problematikk som påvirker jenter og kvinner, men ingen behandler saker som angår menn. Kjønn er et tema i begge bøkene, både sosialt og biologisk, og de begge fremstiller kjønn som noe som påvirker individet. Den nye er dog tydeligere på at et individs identitet også kan påvirke dets kjønn, mens den eldre heller har motsatt syn.

Referanseliste

- Andersen, U. C. (2013): «Fra kjernefamilie til stjernefamilie», i Lorentzen, J. og Muhleisen, W. (Red.) (2013): *Å være sammen, intimitetens nye kulturelle vilkår*. Akademika forlag.
- Birkelund, G. E. og Petersen, T. (2016). Likestilling, utdanning, politikk og arbeid. I Frønes, I og Kjølrsrød, L. (Red.) *Det norske samfunn. Bind 2. 7. utg.* Gyldendal Akademisk 190-206.
- Bratberg. (2021). *Tekstanalyse for samfunnsvitere* (3. utgave.). Cappelen Damm akademisk.
- Folkehelseinstituttet (januar, 2018). *Psykisk helse i Norge* (ISBN: 978-82-8082-878-1). Hentet fra https://www.researchgate.net/profile/Anne-Reneflot/publication/323918436_Psykisk_helse_i_Norge/links/5ab2aa04a6fdcc1bc0c1e6de/Psykisk-helse-i-Norge.pdf
- Heidenreich, V., Weider, O. W. & Waage, K. B. (2021). *Relevans 9*. Gyldendal Norsk Forlag 2021. Hentet fra https://issuu.com/gyldendalnorskforlag/docs/relevans_9_bm_grunnbok_isbn_9788205533516_lr?fr=sNzdhZDQxMTMzNTU
- Johannessen, Christoffersen, L., & Tufte, P. A. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg.). Abstrakt.
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1974). *Mønsterplan for grunnskolen: bokmål*. Hentet fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2008052804017
- Korsvik, T. G. og Rustad, L. M. (2018). *Hva er kjønnsperspektiver i forskning? Eksempler fra tverrfaglige forskningsområder*. Hentet fra https://kjonnsforskning.no/sites/default/files/hva_er_kjonnspektiver_i_forskning_og_korsvik.pdf
- Lund, E. (1975). *Du og de andre*. Aschehoug. Hentet fra <https://www.nb.no/items/100a315dd162fc5b817a46f2b9e379c1?page=3&searchText=jenter>
- Regjeringen (1999-2000). *Ot.prp. nr. 44 (1999-2000)*
Om lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) m.m. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-44-1999-2000-/id586147/?ch=4>
- Statistisk sentralbyrå (18. februar, 2020). *Kjønnforskjeller i utdanning og arbeid*. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/likestilling>

Statistisk sentralbyrå (2021). *Fakta om likestilling: Arbeidsliv*. Hentet fra

<https://www.ssb.no/befolkning/faktaside/likestilling>

Tranøy, K. E. (31. oktober, 2019). *Individualisme*. Hentet fra <https://snl.no/individualisme>

Utdanningsdirektoratet (2020). *Fagrelevans og sentrale verdier* (SAF01-04). Hentet fra

<https://www.udir.no/lk20/saf01-04/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>

Utdanningsdirektoratet (2020). *Læreplan i samfunnsfag* (SAF01-04).

<https://www.udir.no/lk20/saf01-04/kompetansemaal-og-vurdering/kv146>

Utdanningsdirektoratet (2020). *Overordna del: Menneskeverdet*. Hentet fra

<https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.1-menneskeverdet/?kode=saf01-04&lang=nno>

Van der Ros, J & Benestad, E. E. P., (19. desember 2021). *Transseksualisme*. Hentet fra

<https://sml.snl.no/transseksualisme>